

Tudor Dinu (Boucharrest)

Ο Άνθιμος εξ Ιβηρίας και ο Νικόλαος Μαυροκορδάτος Αντιμέτωποι στη Βλαχία κατά τις Αρχές του 18^{ου} Αιώνα

Κάποτε κατά την περίοδο 1689-1690 εγκαταστάθηκε στη Βλαχία “όχι εκουσίως” κάποιος Ανδρέας, ο οποίος καταγόταν από την μακρινή Γεωργία.¹ Εκεί είχε υποδουλωθεί σε τρυφερή ηλικία² από τα τουρκικά στρατεύματα και πουληθεί στην Κωνσταντινούπολη, όπου η ελευθερία του είχε πιθανόν εξαγοραστεί από το Οικουμενικό Πατριαρχείο, στο περιβάλλον του οποίου επρόκειτο να γίνει σιγά-σιγά διάσημος χάρη στα καλλιτεχνικά του таланτά. Διότι, όπως μας λέει ο ιστορικός Anton Maria del Chiaro, ο οποίος τον γνώρισε από κοντά, ο Γεωργιανός ήταν “προικισμένος με σπάνια προσόντα, έτσι ώστε ήξερε να ασκεί θαυμάσια οποιαδήποτε τέχνη, κυρίως τη γλυπτική (τη χαρακτηριστική), το σχέδιο και την κεντητική.”³ Στην οθωμανική πρωτεύουσα αυτός είχε την ευκαιρία όχι μόνο να τελειοποιηθεί στις προαναφερθείσες τέχνες, αλλά και να μάθει ελληνικά και τουρκικά και να αφομοιώσει μια βαθιά παιδεία βυζαντινής παράδοσης. Με αυτό τον τρόπο η φήμη του έχει ξεπεράσει τα σύνορα της Οθωμανικής Αυτοκρατορίας, και έχει φτάσει μέχρι τα αυτιά του νέου βροβόδα της Βλαχίας Κωνσταντίνου Brâncoveanu (1688-1714), ο οποίος

¹ Οι βασικές μονογραφίες του Ανδρέα/Άνθιμου στο ρουμανόφωνο χώρο είναι: Gabriel Ștrempele, *Antim Ivireanul*, Βουκουρέστι 1997; Eugen Negrici, *Antim. Logos și personalitate*, Βουκουρέστι 1997; Albala Radu, *Antim Ivireanul și vremea lui*, Βουκουρέστι 1962.

² “Pi fece cadere schiavo nella sua età giovanile” (Anton Maria Del Chiaro, *Revoluțiile Valahiei*, μετάφραση στα ρουμανικά S. Cris-Cristian, εισαγωγή Nicolae Iorga, Ιάσιο, Εκδόσεις Viața Românească, 1929, 26).

³ “Era egli dotato di si rari talenti, che sapeva mirabilmente imitare qualsiasi sorta di manufatture, specialmente in genere d’intagli, disegni e ricami” (Anton Maria del Chiaro, *evθ. av.*, 27).

έτρεφε τη φιλοδοξία να μεταμορφώσει την ηγεμονία του σ' ένα μεγάλο πολιτιστικό κέντρο του ορθόδοξου κόσμου. Αυτός τον προσκάλεσε στην αυλή του ή, πιο πιθανόν, απόσπασε την αποστολή του στο Βουκουρέστι από το Πατριαρχείο της Κωνσταντινούπολης, με το οποίο διατηρούσε στενές σχέσεις.

Αφιχθείς στο Βουκουρέστι, ο Γεωργιανός κατανόησε ταχέως τις κύριες κατευθύνσεις του πολιτιστικού προγράμματος του Κωνσταντίνου Brâncoveanu (ενίσχυση του εκπαιδευτικού συστήματος, ανάπτυξη του τυπογραφείου, ανέγερση εκκλησιών και μονών) και επιχείρησε να ανταποκριθεί όσο το δυνατόν καλύτερα στις απαιτήσεις του. Αφού είχε ιδιαίτερη κλίση προς τη χαρακτική, έχει μνηθεί στην τέχνη του τυπογραφείου, πιθανόν υπό την καθοδήγηση του Μητροφάνη, ενώ, στο διορισμό του τελευταίου ως επισκόπου του Buzău (1691), ανέλαβε τα ηνία του τυπογραφείου στο Βουκουρέστι. Καθώς η εκδοτική δραστηριότητα αποτελούσε αποκλειστικό προνόμιο της εκκλησίας, ο Ανδρέας διάλεξε ή υποχρεώθηκε να διαλέξει το μοναχικό βίο, οπότε εκάρη υπό το όνομα Άνθιμος. Μετά από τρία χρόνια που πέρασε στην πρωτεύουσα, μεταφέρθηκε μαζί με το τυπογραφείο του σε μοναστήρι που βρισκόταν σε νησί της λίμνης Snagon, σε απόσταση περίπου 50 χιλιομέτρων από το Βουκουρέστι. Δεν μπορούμε να αποφανθούμε με ακρίβεια σήμερα, αν επρόκειτο για ένα πέρασμα σε νεκρή γραμμή, διότι το Snagon αποτελούσε παλαιό τόπο εξορίας ή εκτέλεσης, ή για ένα πρώτο βήμα στην εκκλησιαστική σταδιοδρομία, μια και ο Άνθιμος έγινε ηγούμενος. Βέβαιο είναι το γεγονός ότι κατά τα χρόνια που πέρασε στο Snagon, ο Γεωργιανός συνέχισε την εκδοτική του δραστηριότητα, τυπώνοντας έργα όχι μόνο στα ελληνικά, ρουμανικά και σλαβονικά, αλλά και στα αραβικά προκειμένου να αντεπεξέλθει στις ανάγκες του Πατριαρχείου Αντιοχείας, το οποίο στερούσαν από εκκλησιαστικά βιβλία στην οικεία του γλώσσα.

Με αυτά τα επιτεύγματα, καθώς και με την καλή διαχείριση της περιουσίας της μονής, αυτός απέκτησε ιδιαίτερο κύρος, το οποίο προκάλεσε την επανάκληση του στο Βουκουρέστι, με την παράλληλη διατήρηση του αξιώματος του ηγούμενου (1701) και ύστερα την εκλογή του στην επισκοπική έδρα του Râmnic (1705). Παρόλο που ο Άνθιμος δηλώνει ρητά ότι “βάζω μάρτυρα το Θεό, ο οποίος ξέρει τα κρυφά της καρδιάς, πώς ούτε στα όνειρά μου φαντάστηκα να γίνω αρχιερέας, γνωρίζοντας τον εαυτό μου πιο αμαρτωλό και πιο ανάξιο από όλους τους ανθρώπους στη γη”⁴ γι’ αυτή την εκλογή ο Γεωργιανός έπρεπε να είχε εξασφαλίσει ταυτόχρονα

⁴ Antim Ivireanu, *Opere*, κριτική έκδοση και εισαγωγική μελέτη Gabriel Ștrempelel, εκδόσεις Minerva, Βουκουρέστι 1972, 227-228.

την υποστήριξη του ηγεμόνα, του μητροπολίτη, αλλά και κάποιων Ελλήνων ιεραρχών, καθώς προκύπτει από το εκλογικό έγγραφο (πρώην της Σόφιας Μεθόδιος, πρώην της Αδριανούπολης Κλήμης, της Πωγωνιανής Ευθύμιος⁵). Στο νέο του αξίωμα ο Άνθιμος πρωτοστάτησε ενός προγράμματος μετάφρασης και τύπωσης στα ρουμανικά των βασικών λατρευτικών βιβλίων τα οποία χρησιμοποιούνταν μέχρι τότε στα σλαβονικά, αλλά επεδίωξε ταυτόχρονα και την ηθική αναμόρφωση των πιστών, εκπονώντας μια σύντομη πραγματεία περί του μυστηρίου της εξομολογήσεως.

Δεν είχαν περάσει ούτε καν τρία χρόνια από την ενθρόνισή του στο Râmnic όταν ο μητροπολίτης της Βλαχίας Θεοδόσιος απεβίωσε (1708), συστήνοντας τον Άνθιμο ως διάδοχο με τη διαθήκη του. Η βούλησή του έγινε δεκτή τόσο από τον Κωνσταντινίνο Brâncoveanu,⁶ όσο και από τους υπόλοιπους ιεράρχες έτσι ώστε ο Γεωργιανός έγινε ο προκαθήμενος της εκκλησίας της Ουγγροβλαχίας. Η δραστηριότητα του σε αυτό το υψηλό αξίωμα ήταν πολύπλευρη και αξιοθαύμαστη. Πρωτίστως, ο ίδιος αποδείχθηκε αξιόλογος ιεροκέρηκας, οι παραινετικοί λόγοι του οποίου αποτελούν ταυτόχρονα ρητορικά αριστουργήματα και μνημεία της ρουμανικής γλώσσας (την οποία ο Άνθιμος είχε μάθει πριν από μερικά χρόνια), δείγματα θάρρους και ηθικού ύψους, πανοράματα της ρουμανικής κοινωνίας στις αρχές του 18^{ου} αιώνα. Το εποικοδομητικό έργο το οποίο επιτελείται από τα κηρύγματά του συμπληρώνεται με τη σύνταξη κάποιων πραγματειών προορισμένων για την αύξηση της θεολογικής κατάρτισης, αλλά και της ηθικής στάθμης των ιερέων που διαποιόμινε (*Εκκλησιαστική διδασκαλία*, Târgoviște, 1710, *Κεφαλαίες εντολές*, Târgoviște, 1714). Παράλληλα, ο Άνθιμος φιλοτεχνεί ένα χειρόγραφο έργο με τίτλο *Τα πρόσωπα της Παλαιάς και της Καινής Διαθήκης*, στο οποίο συνδυάζει τη βιβλική ιστορία και προσωπογραφία με την τέχνη της μικρογραφίας (πάνω από πεντακόσιες εικόνες⁷).

Επιπρόσθετα, ο Άνθιμος όχι μόνο συνεχίζει την τυπογραφική του δραστηριότητα στο Târgoviște και στο Βουκουρέστι, αλλά φροντίζει να προικίσει τη γενέτειρά του με τα απαραίτητα μηχανήματα για τη δημοσίευση βιβλίων. Με αυτό το σκοπό, αποστέλλει στην Τιφλίδα, στην αυλή του βασιλέα Vahtang Δ', τον πιο επιδέξιο μαθητή του, το Μιχαήλ Ștefanovici, ο οποίος θα δημοσιεύσει εκεί πρώτα ένα γεωργιανό *Ευαγγελιστάριο* (1709),

⁵ Gabriel Ștrempele, *Antim Ivireanul, evh. av.*, 137.

⁶ Τσως το καλύτερο βιβλίο για τον εν λόγω ηγεμόνα παραμένει Ionescu, Ștefan, Panait, I. Panait, *Constantin Vodă Brâncoveanu*, Εκδόσεις Științifică, Βουκουρέστι 1969.

⁷ Το χειρόγραφο αναπαράγεται εξολοκλήρου έγχρωμα στο έργο του Αρχιμανδρίτη Sofian Boghiu, *Sfântul Antim Ivireanul și Mănăstirea Tuturor Sfinților*, Εκδόσεις Bizantină, Βουκουρέστι 2005.

και ύστερα ένα *Λειτουργικό*, ένα *Ψαλτήρι*, έναν *Απόστολο* και άλλα εκκλησιαστικά βιβλία. Το εν λόγω τυπογραφείο θα εξακολουθεί να λειτουργεί για μια ακόμη δεκαετία μετά την αποχώρηση του Στεφανονίτσι από την Τιφλίδα (1712) έως το οριστικό του κλείσιμο από τους Τούρκους (1722), ενώ από τα πεσπήριά του θα κυκλοφορήσουν ακόμα και βιβλία κοσμικού περιεχομένου, όπως το επικό ποίημα *Ο αντρωιωμένος με τη δόρα της τίγρης* του Σότα Ρουσταβελί.

Στο Βουκουρέστι ο Άνθιμος ανεγείρει ιδίαις δαπάναις μια επιβλητική μονή των Αγίων Πάντων (1713-1715) την οποία προικίζει πλουσιοπάροχα και στην οποία εξασφαλίζει την πλήρη ανεξαρτησία τόσο από τη Μητρόπολη της Βλαχίας, όσο και από τα αρπακτικά ελληνικά Πατριαρχεία της Ανατολής. Ο ίδιος φιλοτεχνεί με το δικό του χέρι την ξυλόγλυπτη πύλη του καθολικού και αγιογραφεί τις εικόνες των Αγίων Πάντων και των τεσσάρων προστατών του (του Αλέξιου, του ανθρώπου του Θεού, του Νικόλαου, του Άνθιμου, επισκόπου Νικομηδείας και της Αγάθης). Στον ίδιο οφείλεται και η σύνταξη του *Καταστατικού της Μονής*, η οποία προοριζόταν να παρέχει ενίσχυση στους ενδεείς (μεταξύ άλλων επρόκειτο να χορηγεί υποτροφίες σπουδών στα άπορα τέκνα) και να μετατραπεί σε εστία πολιτισμού (εκεί έμελλε να λειτουργούν ένα σχολείο, δύο τυπογραφεία, ένα ελληνικό και άλλο ρουμανικό, αλλά και μια βιβλιοθήκη που έδινε και δικαίωμα δανεισμού στους αναγνώστες).

Παράλληλα, η ποιμεναρχία του Άνθιμου ως μητροπολίτη Ουγγροβλαχίας χαρακτηριζόταν από έντονες πολιτικές και στρατιωτικές ταραχές και ο ιεράρχης δεν δίστασε να αναμειχθεί σε αυτές αποσκοπώντας στην απλευθέρωση της θετής του πατρίδας από τη δυσβάστακτη οθωμανική επικυριαρχία. Οι στρατιωτικές επιτυχίες της Ρωσίας, αλλά κυρίως τα μεγαλειώδη σχέδια του Πέτρου του Μεγάλου να επεκτείνει την κυριαρχία και την επίδραση του έως των Εύξεινο Πόντο και τη Χερσόνησο του Αίμου προέτρεψαν πολλούς από τους πολιτικούς παράγοντες των Ρουμανικών Ηγεμονιών να κατευθύνουν τις ελπίδες και τις αιτήσεις συνδρομής προς τον τσάρο. Τοιοτοτρόπως έπραξε, επί παραδείγματι, ο ηγεμόνας της Μολδαβίας Dimitrie Cantemir (1710-1711) ο οποίος, αν και θαυμαστής του οθωμανικού πολιτισμού, ανατραφείς σε κωνσταντινουπολίτικο περιβάλλον, συνήψε μια συμμαχία με τον Πέτρο, η οποία εξασφάλιζε την επανάκτηση της πλήρους ανεξαρτησίας της χώρας και την κληρονομική εξουσία για την οικογένειά του.⁸ Πολύ πιο συνετός, ο Constantin

⁸ Για τον Cantemir βλέπε τις πρόσφατες μονογραφίες του Stefan, Lemny, *Cantemireștii. Aventura europeană a unei familii princiare din secolul al XVIII-lea*, μετάφραση Magda Jeanrenaud, Ιάσιο, Εκδόσεις Polirom 2010 και Tudor Dinu, *Dimitrie Cantemir și Nicolae*

Brâncoveanu υποσχέθηκε την υποστήριξη του στα ρωσικά στρατεύματα τα οποία είχαν διεισδύσει στη Μολδαβία, αλλά δεν έσπευσε να τους την προσφέρει, παρακολουθώντας την εξέλιξη της σύγκρουσής τους με το οθωμανικό στρατό. Αντίθετα, οι Καντακουζηνοί άρχοντες, με τους οποίους ο Άνθιμος είχε στενούς δεσμούς, δεν εξεδήλωσαν την ίδια επιφύλαξη και μάλιστα ο Θωμάς Καντακουζηνός προσχώρησε με τους στρατιώτες του στις δυνάμεις του τσάρου, χωρίς σχετική συναίνεση του Brâncoveanu. Μετά τη συντριπτική ήττα των Ρουμάνων και των Ρώσων στη μάχη του Stănilești στον Προύθο (1711) η Υψηλή Πύλη έχασε οριστικά την εμπιστοσύνη της στους ντόπιους ηγεμόνες των Ρουμανικών Χωρών, τους οποίους αποφάσισε να αντικαταστήσει με χριστιανούς οθωμανούς υπηκόους, ελληνικής γλώσσας, οι οποίοι ήδρευαν κυρίως στο Φανάρι της Κωνσταντινούπολης. Με αυτό τον τρόπο, στο θρόνο της Μολδαβίας επέστρεψε ο Νικόλαος Μαυροκορδάτος (1709-1710, 1711-1716), ενώ ο Brâncoveanu έπρεπε να καταβάλει τεράστιες προσπάθειες για να διατηρήσει την εξουσία του για περιορισμένο χρονικό διάστημα στη Βλαχία. Προκειμένου να αποδείξει την πίστη του που αμφισβητούσαν οι Οθωμανοί, αυτός αντιμετώπισε με μεγάλη σκληρότητα τους υπεύθυνους για ένοχες σχέσεις με τους Ρώσους, κυρίως τους Καντακουζηνούς, τους οποίους παραγκώνισε πλήρως, και ύστερα τον Άνθιμο, τον οποίο αποσκοπούσε κάποια στιγμή να τον παύσει από το μητροπολιτικό αξίωμα. Οι προσπάθειες του απέβησαν όμως άκαρπες, διότι οι Τούρκοι γνώριζαν τα πραγματικά του συναισθήματα και παραμόνευαν μόνο την κατάλληλη στιγμή για να τον συλλάβουν. Αυτή παρουσιάστηκε την άνοιξη του έτους 1714 όταν ο βοεβόδας αιχμαλωτίστηκε με δόλο και τραβήχθηκε στην Κωνσταντινούπολη, όπου μετά από μερικούς μήνες φρικτών βασανιστηρίων, κατατομήθηκε μαζί με όλους τους γιούς του ανήμερα της Κοιμήσεως της Θεοτόκου στην παρουσία του σουλτάνου, του μεγάλου βεζίρη και των ξένων πρεσβευτών στην Υψηλή Πύλη.

Μετά από τον προσωρινό διορισμό στο θρόνο της Βλαχίας του Στέφανου Καντακουζηνού (1714-1716), ο οποίος ανταμειβόταν έτσι για την προδοσία του θείου του Brâncoveanu στην εκτέλεση του οποίου είχε συμβάλει τα μέγιστα, και στο Βουκουρέστι γινόταν ηγεμόνας ένας Φαναριώτης, ο ίδιος ο Νικόλαος Μαυροκορδάτος.⁹ Υιός του μεγάλου

Mavrocordat, Rivalităȃi politice și literare la începutul secolului XVIII, Εκδόσεις Humanitas, Βουκουρέστι 2011.

⁹ Η πρώτη και μοναδική μονογραφία του Νικόλαου Μαυροκορδάτου είναι Tudor Dinu, *Dimitrie Cantemir și Nicolae Mavrocordat, Rivalităȃi politice și literare la începutul secolului XVIII*, Εκδόσεις Humanitas, Βουκουρέστι 2011. Για το λογοτεχνικό έργο του

δραγουμάνου της Πύλης και προσωπικού συμβούλου του σουλτάνου, του Αλέξανδρου Μαυροκορδάτου εξ Απορρήτων, διαπραγματευτή της ειρήνης του Karlowitz (1699), ο Νικόλαος ετοιμάστηκε από τον πατέρα του για μια λαμπρή πολιτική και λογοτεχνική σταδιοδρομία. Μυήθηκε από οικοδιδασκάλους τόσο στις ανατολικές (τουρκικά, αραβικά, περσικά) και στις δυτικές γλώσσες (λατινικά, ιταλικά, γαλλικά), όσο και στην αρχαία ελληνική γραμματεία και στη νεώτερη ευρωπαϊκή, διαβάζοντας αχόρταγα από την πλούσια βιβλιοθήκη του γονέα του. Έφηβος ακόμα, δοκίμασε το ταλέντο του, συγγράφοντας διαλόγους κατά μίμηση του Λουκιανού του Σαμοσατέα σε άμεμπτη αττική διάλεκτο. Και στην ηλικία δεκαοκτώ μόνον ετών έγινε μέγας δραγομάνος της Υψηλής Πύλης, κάνοντας για σχεδόν μια δεκαετία την πολιτική του μαθητεία κοντά στο δεινό του πατέρα (1698-1709). Διορισθείς ηγεμόνας της Μολδαβίας κατόπιν καταβολής αστρονομικού ποσού προς το σουλτάνο, ο ίδιος δυσκολεύτηκε στο νέο του αξίωμα εξαιτίας της έλλειψης πολιτικής πείρας: παισιώθηκε από Ρωμιούς της Κωνσταντινούπολης, ήλθε σε ανοικτή ρήξη με τους ντόπιους βογιάρους, τους οποίους αντιμετώπισε με άκρα σκληρότητα, αλλά ευνόησε τους χωρικούς. Ήξερε όμως να μάθει από τα οικεία σφάλματα έτσι ώστε, μετά την επάνοδο στο θρόνο του Ιασίου, κατόπιν της φυγής του Dimitrie Cantemir στη Ρωσία, κατόρθωσε να συμφιλιωθεί με τους βογιάρους και έλαβε περισσότερα σωτήρια μέτρα για την αποκατάσταση της Μολδαβίας, που είχε λεηλατηθεί από τους διαδοχικούς πολέμους. Επίσης, αντιμετώπισε επιτυχώς τις διπλωματικές προκλήσεις οφειλόμενες στην παρουσία του Σουηδού βασιλέα Καρόλου ΙΒ' και του έκπιπτου Πολωνού μονάρχη Stanislan Leszczyński στο έδαφος της ηγεμονίας.

Πέραν της εν μέρει αμφισβητήσιμης εσωτερικής του πολιτικής, ο Μαυροκορδάτος ήταν καθ' όλες τις ηγεμονίες του στη Βλαχία και τη Μολδαβία ένας μέγας προστάτης του πολιτισμού: ανασύστησε και αναδιοργάνωσε τα τυπογραφεία και τις Ηγεμονικές Ακαδημίες στο Βουκουρέστι και στο Ιάσιο, ανήγειρε στο Văcărești, κοντά στην πρωτεύουσα, το μεγαλύτερο μοναστηριακό συγκρότημα της Βλαχίας, προικισμένο με αξιόλογη βιβλιοθήκη, δημιούργησε έναν κύκλο προοδευτικών διανοουμένων, οι οποίοι ενημερώνονταν σχετικά με την εξέλιξη των ιδεών στη Δύση, προσέφερε πλουσιοπάροχες δωρεές προς τα ελληνικά μοναστήρια και σχολεία της Ανατολής. Ο ίδιος ήταν ένας άνθρωπος των γραμμάτων, το εύρος των ενδιαφερόντων του οποίου δεν μπορεί παρά να εντυπωσιάσει: συγγραφέας μιας πραγματείας *Περί καθηκόντων* στη γραμμή του χριστιανικού

ηγεμόνα βλέπε και Jacques Bouchard, *Nicolae Mavrocordat, domn și cărturar al Iluminismului timpuriu (1680-1730)*, Εκδόσεις Ορμόνιοι, Βουκουρέστι 2006.

ανθρωπισμού, μιας μυθιστορηματικής σύνθεσης διαποτισμένης από νεωτερικές διαφωτιστικές ιδέες (*Φιλοθέου πάρεργα*), περισσότερων έργων πολιτικής φιλοσοφίας (*Νουθεσία προς τον υιόν αυτού Κωνσταντίνον Βοεβόδα, Εγχειρίδιον εν ω γνώμαι και φροντίσματα περί ήθη και πολιτείαν, Επιστολαί τινες κατά μίμησιν του Φαλάριδος*). Σε αυτά προστίθενται ένα σύγγραμμα *Περί γραμμάτων σπουδής και βιβλίων αναγνώσεως* εμπνευσμένο από το *Of Studies* του Francis Bacon, ένας *Ψόγος κατά της Νικοτιανής*, ήτοι του καπνίσματος, επικίνδυνου συρμού ο οποίος είχε γνωρίσει ευρεία διάδοση τόσο στην Οθωμανική Αυτοκρατορία, όσο και στις Ρουμανικές Χώρες, ένας λιβελλος κατά του συνήγορου του καπνού, του ιερομόναχου Μητροφάνη Γρηγορά, καθώς και περισσότερα στιχουργήματα.

Τόσο ο Άνθιμος ο Ίβηρος, όσο και ο Νικόλαος Μαυροκορδάτος δεν ήταν μόνο σπουδαίοι λόγιοι, αλλά και ισχυρές, αυταρχικές, εκρηκτικές προσωπικότητες, αποφασισμένες να επιβάλουν παντί τρόπω τη βούλησή τους. Επιπλέον, εκπροσωπούσαν ανταγωνιστικά, ασυμβίβαστα συμφέροντα, γεγονός που καθιστούσε αναπόφευκτη τη βίαιη σύγκρουση μεταξύ τους. Ο Άνθιμος, ο οποίος είχε υποστεί από τα παιδικά του χρόνια τα δεινά των Τούρκων και μπορούσε να διαπιστώνει καθ' όλη την υπηρετήσή του στη Βλαχία τα κακά που προξενούσε στους ντόπιους η οθωμανική καταδυναστευση, ήταν ανένδοτος εχθρός αυτών, ενώ η ηγεμονία του Νικόλαου Μαυροκορδάτου στις Ρουμανικές Χώρες καθίστατο εφικτή μόνο στις συνθήκες της πλήρους υποδούλωσής τους στην Υψηλή Πύλη.

Μετά την αποτυχία της απελευθέρωσης από το οθωμανικό ζυγό με Ρωσική συνδρομή, οι Ρουμάνοι βογιάροι, στην παράταξη των οποίων είχε προσχωρήσει και ο Άνθιμος, είχαν αρχίσει να στηρίζουν τις ελπίδες τους στην Αυστρία, η οποία είχε συνάψει συμμαχία με τη Βενετία στον πόλεμο κατά της Οθωμανικής Αυτοκρατορίας, κερδίζοντας μια ηχηρή νίκη στο Petrovaradin (5 Αυγούστου 1716). Αυτή επέτρεψε στους Αυστριακούς να επεκτείνουν την επικυριαρχία τους στο Μπανάτ και, ακόμα και στην Ολτενία (το μέρος της Βλαχίας δυτικά του ποταμού Olt) με τη συνένοχη αρωγή των Ρουμάνων βογιάρων, οι οποίοι ήλπιζαν αφελώς ότι οι Αυστριακοί επρόκειτο να εγγυηθούν την ελευθερία της Βλαχίας, και όχι να την προσαρτήσουν στην αυτοκρατορία τους, όπως πράγματι επεδίωκαν. Ενθαρρυσμένοι από αυτές τις εύκολες επιτυχίες, οι Αυστριακοί πραγματοποίησαν περισσότερες ληστρικές επιδρομές στο έδαφος της Βλαχίας ανατολικά του ποταμού Olt. Αντιλαμβανόμενος την κρισιμότητα της κατάστασης, αλλά και το ότι δεν διέθετε αρκετά στρατεύματα για να αντιταχθεί στους εισβολείς, ο Μαυροκορδάτος επιχείρησε να πλησιάσει δια της διπλωματικής οδού τους Αυστριακούς, αλλά δεν μπόρεσε να τους απατήσει σχετικά με τις πραγματικές του προθέσεις.

Υπό αυτές τις συνθήκες, ο βοεβόδας άρχισε να φοβάται όλο και περισσότερο τους Αυστριακούς οι οποίοι προχωρούσαν αργά, αλλά σταθερά προς την κατάληψη ολόκληρης της Βλαχίας, κυρίως εξαιτίας της υποστήριξης των ιθαγενών. Επομένως, όταν τον Αύγουστο του 1716 ένα απόσπασμα με επικεφαλής το λοχαγό Stephan Dettine von Pivoda κατέβηκε από την Τρανσυλβανία μέσα από το δήμο Căineni (βόρεια του νομού Vâlcea) και προχώρησε έως το Pitești και το Golești, απειλώντας την ίδια την πρωτεύουσα, ο Μαυροκορδάτος δεν συλλογίστηκε πολύ και αναχώρησε προς το Giurgiu, με όλη την αυλή του.¹⁰ Βεβαίως, μια αξιόλογη συμβολή σε αυτή τη φυγή είχαν και οι βογιάρτοι, οι οποίοι, σκοπεύοντας να ξεφορτωθούν τον ξενόφερτο ηγεμόνα, είχαν διαδώσει σε όλη την πόλη την ψευδή φήμη μιας αυστριακής εισβολής (“την Παρασκευή 24 Αυγούστου (4 Σεπτεμβρίου) 1716, μια ώρα πριν από το ηλιοβασίλεμα, ο κόσμος έτρεχε στους δρόμους του Βουκουρεστίου, φωνάζοντας: οι Γερμανοί, οι Γερμανοί!¹¹”). Ο τρόμος του Μαυροκορδάτου ήταν όμως μεγαλύτερος εκείνου των Βουκουρεστιωτών, αφού δεν σταμάτησε τον καλπασμό των αλόγων του παρά κατά τα μεσάνυχτα στην Odaia (σήμερα Daia, 13 km βορειο-ανατολικά του Giurgiu), όπου ζήτησε πιστό, για να πάρει θάρρος.

Τότε, υπό την επήρεια του οινοπνεύματος και του πανικού διεξάχθηκε εκεί “στην τρώγλη ενός χωρικού” η σύγκρουση μεταξύ του Μαυροκορδάτου και του Άνθιμου του Ιβήρου, του μητροπολίτη της Ουγγροβλαχίας. Καθώς η ηγεμονική συνοδεία είχε φτάσει στα σύνορα της Βλαχίας με την Οθωμανική Αυτοκρατορία (με τον καζά του Giurgiu), ο Άνθιμος θεωρούσε ότι η αποστολή του είχε ολοκληρωθεί και ότι είχε έλθει η στιγμή να αποχαιρετήσει τον βοεβόδα και να επιστρέψει στην πρωτεύουσα, για να συμπαρασταθεί στους πιστούς του κατά τους αντίξοους καιρούς της αυστριακής εισβολής (“ως ποιμένας που είναι, δεν αρμόζει να αφήσει το ποιμνίο του”¹²). Ο Μαυροκορδάτος δεν ήταν καθόλου διατεθειμένος να χωρίσει από τον μητροπολίτη, φοβούμενος ότι αυτός, αν του ξέφευγε από τα χέρια, θα έχριε ηγεμόνα τον ευνοούμενο των Αυστριακών (“Ο ηγεμόνας τον προσκάλεσε να μην αποσπαστεί ως αρχιερέας από την Μεγαλειότητά του”¹³). Και όντως ο Νικόλαος είχε δίκαιο, διότι ο Άνθιμος, αν και Γεωργιανός το γένος, είχε εξ ολοκλήρου ταυτιστεί με την εθνική παράταξη των αρχόντων της Βλαχίας, που ο νέος αυθέντης προσπαθούσε να εξολοθρεύσει, αντικαθιστώντας την με μια καμαρίλα Ρωμιών της

¹⁰ Βλέπε Tudor Dinu, *Dimitrie Cantemir și Nicolae Mavrocordat ..., évth. av.*, 253-259.

¹¹ Anton Maria del Chiaro, *évth. av.*, 137.

¹² Radu Popescu Vornicul, *Istoriile domnilor Țării Românești*, έκδοση C. Grecescu, Οίκος της Ακαδημίας της Λαϊκής Δημοκρατίας της Ρουμανίας, Βουκουρέστι 1963, 225.

¹³ *Évth. av.*, 225.

Πόλης. Εξάλλου, σε συνεννόηση με τους Ρουμάνους αξιωματούχους, αυτός απέβλεπε στο να πείσει το Μαυροκορδάτο να μην περιμένει την έκβαση των γεγονότων στο έδαφος της Βλαχίας, αλλά να περάσει όσο το δυνατόν ταχύτερα το Δούναβη, επιτρέποντας στους βογιάρους να εκλέξουν έναν ηγεμόνα από τους δικούς τους. Και όντως, ο ιεράρχης κατάφερε να σκηνοθετήσει με εξαιρετική επιδεξιότητα τις ενέργειές του. Καθώς ο ηγεμόνας έτεινε να περιμένει μέχρι το πρωί στην Οδαία “ει πως ειδησιν τινα περί των ακουσθέντων σαφεστέραν λάβει”,¹⁴ ο Άνθιμος κλήθηκε έξω από την τρώγλη από έναν έμπιστό του άνθρωπο ο οποίος του επέδωσε μια επιστολή συνταγμένη από τον Ιωάννη Αβράμιο, σπουδαίο κληρικό και λόγιο, εγκατεστημένο γύρω στο 1710 στη Βλαχία.¹⁵ Ευρισκόμενος στο Βουκουρέστι, αυτός ισχυριζόταν ότι προς την πρωτεύουσα κατευθύνονταν 12.000 Αυστριακοί με σκοπό να ενθρονίσουν τον πρίγκιπα Γεώργιο Καντακουζηνό. Αυτός ήταν και ο μέγας φόβος του Μαυροκορδάτου, ο οποίος έδωσε αμέσως τη διαταγή μετακίνησης προς το Giurgiu. Επεχείρησε όμως για τελευταία φορά να πείσει τον Άνθιμο να τον ακολουθήσει, πρώτα με το καλό, υποσχόμενος του ότι θα του χάριζε από την περιουσία του “στρώμα”, “ρούχα”, (χρήματα) για τις “δαπάνες”¹⁶ του, διότι ο μητροπολίτης είχε αναχωρήσει επίτηδες από το Βουκουρέστι χωρίς κανενός είδους αποσκευές, και κατόπιν εκστομιζοντας βαριές απειλές “πώς θα επέστρεφε σε λίγες μέρες με πολυάριθμο στρατό Τούρκων και Τατάρων, οι οποίοι θα κατέστρεφαν τη χώρα ως τιμωρία για την εξέγερση κατά της Πύλης.”¹⁷ Δεν κατάφερε όμως τίποτα, κυρίως επειδή δεν υπήρχε πλέον χρόνος για χάσιμο ...

Ανεβαινόντας βιαστικά στα άλογά τους, ο ηγεμόνας και οι ολίγοι εναπομείναντες πιστοί του εισήλθαν θορυβωδώς στο Giurgiu κατά τα άγρια χαράματα, προκαλώντας απερίγραπτο πανικό ανάμεσα στους μόλις εγερθέντες ντόπιους, οι οποίοι, θεωρώντας ότι τους επιτίθεντο οι Αυστριακοί, έσπευσαν να περάσουν το Δούναβη, ο καθένας καθώς μπορούσε. Πολλά από τα μικρά και υπερφορτωμένα τους *καϊκια* ανατράπηκαν και είκοσι πέντε με τριάντα Τούρκοι πνίγηκαν στα παραγμένα νερά του ποταμού. Ούτε καν ο ηγεμόνας παρέμεινε πολύ στο Giurgiu, αλλά πέρασε στην αντίθετη όχθη στο Rusciuc (σήμερα Ruse) για να βρεθεί σε πλήρη ασφάλεια.

¹⁴ Demostene Russo, *Mitrofan Grigoras, Cronica Țării Românești (1714-1716), Revista Istorică Română*, VI, 1934, 18.

¹⁵ Anton Maria del Chiaro, *ενθ. av.*, 137-138.

¹⁶ Radu Popescu Vornicul, *ενθ. av.*, 225.

¹⁷ Anton Maria del Chiaro, *ενθ. av.*, 138.

Εντωμεταξύ στο Δουναβη είχαν φτάσει αγγελιαφόροι από την πρωτεύουσα οι οποίοι επιβεβαίωσαν ότι επρόκειτο για μια ψευδή φήμη και ότι κανένας Αυστριακός δεν είχε πατήσει στο Βουκουρέστι. Ακούγοντας αυτά τα μαντάτα, οι Τούρκοι στο Ρούσκο ξέσπασαν κατά του Μαυροκορδάτου, “καλύπτοντας τον με βρισιές και κατηγορώντας τον για παλιανθρωπιά και προδοσία του Μεγάλου Σουλτάνου” “ετοιμαζόμενοι ακόμα να τον σταγγαλίσουν ή να τον αποστείλουν δέσμιο στην Αδριανούπολη.”¹⁸ Πράγματι, ο ηγεμόνας, ο οποίος είχε πέσει στην παγίδα στημένη από τους βογιάρους και το μητροπολίτη Άνθιμο, αναγκάστηκε να χρησιμοποιήσει όλες τις διπλωματικές του ικανότητες προκειμένου να εξευμενίσει τους Τούρκους και να απορρίψει τις κατηγορίες, οι οποίες του απαγγέλλονταν. Τα κατάφερε όμως θαυμάσια και στο σουλτάνο παρουσιάστηκε μια διαστρεβλωμένη παραλλαγή των γεγονότων, έτσι ώστε ο Νικόλαος Μαυροκορδάτος “ο σερασκέρης του οθωμανικού στρατού των επαρχιών γύρω από τη Βλαχία”¹⁹ να μην βρεθεί ένοχος για δειλία ή μη εκπλήρωση των στρατιωτικών του καθηκόντων, πράξεις που συνεπάγονταν αυτοδικαίως τη θανατική ποινή. Επιπλέον, επωφελούμενος από το παλαιότερο φιρμάνι το οποίο του απέδιδε την προαναφερθείσα ιδιότητα, πέτυχε να μαζέψει γρήγορα μερικές εκατοντάδες Τούρκων και Τατάρων, προορισμένων να συμψηφίσουν τη λιποταξία των δικών του στρατιωτών, οι οποίοι είχαν προσχωρήσει στην παράταξη των βογιάρων της χώρας.

Καταντώντας σε ελεεινή κατάσταση εξαιτίας της προδοσίας αυτών, “ο ζέων θυμώ”²⁰ ηγεμόνας ήταν αποφασισμένος να εκδικηθεί παραδειγματικά, προσφεύγοντας σε κάθε μέσο προκειμένου να επανακτήσει την εξουσία του και να αποτρέψει στο μέλλον οποιαδήποτε απόπειρα ανυποταγής. Πρώτο θύμα της οργής του βοεβόδα έπεσε ο μέγας βόρνικος Pătrașcu Brezoianul, ο οποίος εκτελέστηκε “μπροστά από την κρήνη του Radu Vodă”, λίγη ώρα μετά την επάνοδο του Μαυροκορδάτου στην πρωτεύουσα, στις 30 Αυγούστου/10 Σεπτεμβρίου 1716 (“και αυτός σαν άγριο θηρίο έκοψε αμέσως εκεί στη μέση του δρόμου το μεγάλο βόρνικο Pătrașcu Breazueanul”²¹). Μερικοί καλοθελητές είχαν καταδώσει το βογιάρο ότι θα ηγούντο των εξεγερθέντων, εποφθαλμιώντας ακόμα και το αξίωμα του ηγεμόνα. Έτσι, ο Μαυροκορδάτος, ο οποίος δεν ενδιαφερόταν για την εύρεση της αλήθειας, αλλά την αποκατάσταση της οικείας αρχής, προέβη στην άμεση εκτέλεσή του Pătrașcu. Για τον ηγεμόνα ο επικεφαλής

¹⁸ *Ενθ. av.*, 138-139.

¹⁹ *Ενθ. av.*, 139.

²⁰ Demostene Russo, *Mitrofan Grigoras, ενθ. av.*, 18.

²¹ *Istoria Țării Românești de la Octombrie 1688 până la martie 1717*, έκδοση Constantin Grecescu, Βουκουρέστι 1959, 128.

του ξεσηκωμού ήταν ο μητροπολίτης της Βλαχίας, τον οποίο ο Μαυροκορδάτος συγκάλωσε κατεπειγόντως στην αυλή. Χωρίς να υποψιαστεί τα μελλούμενα, ο Άνθιμος ο Ίβηρος εμφανίστηκε άνευ καθυστερήσεως, προκειμένου να δώσει στο βεβόδα τις απαραίτητες εξηγήσεις. Ασφαλώς, αυτός δεν επεδίωκε να συζητήσει με τον Άνθιμο, αλλά να τον συλλάβει αφνιδιαστικά, προλαμβάνοντας μια ενδεχόμενη φυγή του μητροπολίτη. Μόλις κατέβηκε από την άμαξα του, οι Τούρκοι στρατιώτες, οι οποίοι δεν ενεργούσαν βεβαίως οικιοθελώς, “την τε υπήνην αυτού και τας της κεφαλής τρίχας κατατιλαντες και κατά γης σύραντες καθειρξαν εν τινι οικίσκω του αρχείου.”²²

Ο Μαυροκορδάτος ήξερε όμως κάλλιστα ότι η καθαίρεση και ακόμα και η εκτέλεση του μητροπολίτη χωρίς σχετική απόφαση των αρμόδιων εκκλησιαστικών αρχών θα τον εξέθετε επανόρθωτα στα μάτια της κοινής γνώμης, έτσι ώστε αποτάθηκε κατεπειγόντως προς το Οικουμενικό Πατριαρχείο προκειμένου να αποσπάσει την καθαίρεση του Ανθίμου. Η μόνη καλλιέργεια των σχέσεων με τους Έλληνες ιεράρχες που είχε πραγματοποιήσει ο Μαυροκορδάτος από το διορισμό του ως δραγομάνου το 1699 καρποφόρησε τάχιστα και το απαιτούμενο πατριαρχικό γράμμα χορηγήθηκε εντός ολίγων ημερών.

Το κείμενο υπογεγραμμένο από ένδεκα μητροπολίτες εκτός του Ιερεμία Γ' (1716-1726), του προκαθημένου του Οικουμενικού θρόνου βασίζεται στην επιχειρηματολογία του στην υποτιθέμενη “αποστολική εντολή [...] υποτάττεσθαι τη υπερεχούση εξουσία της κραταιάς βασιλείας”, διότι “ουκ εστί γαρ εξουσία ειμή παρά Θεού.”²³ Με αυτό τον τρόπο, η Μεγάλη Εκκλησία δικαιολογούσε από ιδεολογική άποψη όχι μόνο την απόλυτη πιστότητά της απέναντι στην Οθωμανική εξουσία, αλλά και την ιδιότητά της ως εγγυήτριας της πλήρους υποταγής των χριστιανών στην εξουσία του σουλτάνου. Υπό αυτές τις συνθήκες, με τις ενέργειές του ο “θεόργιστος κακοάνθιμος” “αποστάτης και επιβουλος της κραταιάς βασιλείας [...] αλιτήριος προσεπιβουλεύων τω εκλαμπροτάτω και υψηλοτάτω αυθέντη Κυρίω Κυρίω Ιωάννη Νικολάω Αλεξάνδρου βεβόδι πάσης Ουγγροβλαχίας” υπονόμευε σοβαρά τον κοσμικό ρόλο που είχε αναλάβει επί Τουρκοκρατίας η ορθόδοξη εκκλησία και συνεπώς έπρεπε να γίνει “έκπιωτος του αρχιερατικού καταλόγου και εστερημένος παντός εκκλησιαστικού εισοδήματος” (στοιχείο κλειδί το οποίο επαναλαμβάνεται ακόμα δύο άλλες φορές μέσα στο κείμενο - “των εισοδημάτων αυτής (ήτοι της

²² Demostene Russo, *Mitrofan Grigoras, evθ. av.*, 19.

²³ Ghenadie Craioveanu, *Mitropolia Ungrovlahiei. Condicta sântă*, Βουκουρέστι 1886, 111-114.

μητροπόλεως Ουγγροβλαχίας) αμέτοχος”, “και μηδεις τολμήση [...] εισόδημα εκκλησιαστικόν πολύ ή ολίγον αυτώ δούναι” – διότι οι υψηλόβαθμοι ιεράρχες δεν χρημάτιζαν μόνο πνευματικοί ποιμένες αλλά και οικονομικοί διαχειριστές). Πάντως προκειμένου η αιτιολογία της καθαιρέσεως να μην είναι αποκλειστικά πολιτική, οι συντάκτες του γράμματος θεώρησαν σκόπιμο να προσθέσουν και κάποιες τελείως αβάσιμες και ανεξήγητες κατηγορίες: “κατεγνωσμένας και σατανικάς μεθοδείας μεθοδευσάμενον”, “ως μάγον δηλαδή διαβάλλεσθαι και άλλ’ άττα διάφορα κακουργήματα μετέρχεσθαι.” Για όλα αυτά, ο Άνθιμος επρόκειτο να γίνει ένας απλός μοναχός, τον οποίο πάντες οι ευλαβείς ορθόδοξοι άρμοζε να αποφεύγουν (“και μηδεις τολμήση συμφορέσαι αυτώ”).

Πέραν αυτής της εκκλησιαστικής απόφασης, ο Μαυροκορδάτος έδρασε και για την απόκτηση ενός φερμανίου καταδικής του Ανθίμου από το σουλτάνο, η ύπαρξη του οποίου φαίνεται να προκύπτει από το ίδιο το κείμενο του γράμματος (“βασιλική προσταγή εγένετο υπόδικος και υπεύθυνος”). Εξάλλου, μόνο μια τέτοια εντολή επέτρεπε στον ηγεμόνα να ξεφορτωθεί τον αντίπαλο που είχε επιχειρήσει να τον εκθρονίσει, δίχως να αναλάβει καμία άμεση ευθύνη. Φαίνεται ότι αρχικά η διαταγή των οθωμανικών αρχών προέβλεπε μόνο την εξορία του μητροπολίτη σε μια άκρη της αυτοκρατορίας, στη μονή της Αγίας Αικατερίνης του Σινά, ενώ αργότερα, κατόπιν των πιέσεων από το Βουκουρέστι, ο σουλτάνος μάλλον διέταξε την ίδια την εκτέλεση του Γεωργιανού.

Θωρακισμένος με αυτά τα έγγραφα, ο Μαυροκορδάτος μπορούσε να προβεί ήσυχα στο δημόσιο ξευτελισμό του ηλικιωμένου ιεράρχη. Αφού “κατηγορούνταν για μαγεία και απάτη”, αποσχηματίστηκε (με ελεύθερη ερμηνεία του πατριαρχικού γράμματος, το οποίο δεν προέβλεπε ρητά κάτι τέτοιο) και αναγκάστηκε να φορά έναν κόκκινο σκούφο αντί για την αρχιερατική μίτρα.²⁴ “Κατά τα μεσάνυχτα” τον ανέβασαν σε κάρο και τον απέπεμψαν στον δρόμο της εξορίας. Η διαταγή εκτέλεσης τον βρήκε στην Αίνο, στις εκβολές του Έβρου στο Αιγαίο, όπου ρίχτηκε το άψυχο σώμα του Άνθιμου εξ Ιβηρίας, του τυπογράφου, του καλλιτέχνη, του συγγραφέα, του κτήτορα της μονής των Αγίων Πάντων στο Βουκουρέστι, ο οποίος αγιοποιήθηκε το 1992 από τη Ρουμανική Ορθόδοξη Εκκλησία.

²⁴ Anton Maria Del Chiaro, *ενθ. av.*, 142.